

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В
УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Досліджено сутність інтелектуального потенціалу, обґрунтовано його роль в економічному розвитку України в умовах її міжнародної інтеграції, виявлено проблеми і перспективи розвитку інтелектуального потенціалу регіону.

Вступ. Розвиток світової економіки на сучасному етапі в умовах глобалізації характеризується активізацією процесу інтелектуалізації та формуванням на цій основі knowledge based society – суспільства, що базується на знаннях і високих технологіях, відрізняється високим інноваційним та інтелектуальним рівнем. Деякі дослідники не безпідставно вважають, що настає «Ера Інтелекту», тобто у світі відбувається постінформаційна або інтелектуальна технічна революція [1, 2].

Аналіз літературних джерел. Аналіз іноземної та вітчизняної економічної літератури з проблем розвитку інтелектуального потенціалу свідчить про підвищений інтерес науковців до неї, особливо в останній час. Важлива роль у формуванні теоретичних основ інтелектуального потенціалу належить таким зарубіжним вченим, як К. Беккер, Д. Белл, П. Дракер, Л. Едвінссон, М. Мелоун, О. Тоффлер, Й. Шумпетер та інші. У їх роботах важливе місце відводиться, зокрема, аналізу еволюційних процесів суспільства, переходу від одного технологічного способу виробництва до іншого, змінам у системі виробництва та інформатизації цих змін, кількісним моделям еволюційної динаміки, умовам прогресу соціально-економічного розвитку суспільства. Вони наголошують, що в постіндустріальному суспільстві центральне місце займає знання, яке і є головним фактором виробництва та джерелом вартості [3, 4]. Так, цікавими є твердження, що елітою даного суспільства люди будуть завдяки своїй освіті, кваліфікації, а не власності, підприємницьким здібностям, політичній позиції. Необхідною передумовою прогресу є «творче руйнування», яке вимагає більш високого рівня розвитку інформаційних технологій та інтелектуального потенціалу суспільства в цілому [5].

Українські науковці почали активно досліджувати питання інтелектуалізації праці в 90-х роках ХХ ст. Значний вклад у розробку методологічних засад внесли Б. Данилишин, В. Врублевський, В. Геєць, М. Дороніна, О. Мороз, Ю. Наєнко та інші.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування ролі інтелектуального потенціалу у досягненні успіху економічних реформ в Україні в умовах її міжнародної інтеграції та вивчення його проблем і перспектив на регіональному рівні.

Основний розділ. Під інтелектуальним потенціалом регіону науковці розуміють спроможність регіону «творити, нагромаджувати та використовувати знання, проекти, ідеї, тобто різну семантичну інформацію як інтелектуальну власність для соціально-економічного, науково-технічного, морально-правового, духовно-культурного та іншого розвитку» [6]. Крім терміну «інтелектуальний потенціал» в економічній літературі широко використовуються терміни «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний ресурс» [7, 8, 9, 10].

У складі інтелектуального потенціалу доцільно виділяти такі складові [1]:

- систему освіти, що складається з державних і недержавних навчальних закладів;
- систему науки, що містить державні та недержавні наукові заклади;
- рівень комп'ютерного забезпечення;
- якість системи зв'язку;
- бази даних на друкованих та електронних носіях;
- інтелектуальну власність, тобто патенти, ліцензії, ноу-хау, авторські права, тощо.

Інтелектуальний потенціал виступає як результат синергетичної взаємодії всіх його складових. Для того, щоб досягти найбільшого ефекту жоден з елементів не може бути відсутнім і має бути максимально реалізований.

Сучасний стан економіки характеризується певними особливостями:

- все більший вплив поряд з основними факторами виробництва, які є за своєю природою обмеженими, отримують такі фактори як знання та інформація;
- змінився характер праці – підвищилися вимоги до індивідуалізації, кваліфікації, інтелектуалізації праці;
- в умовах конкуренції необхідні постійні інновації, що робить необхідним заохочення нових ідей, ініціатив, рацпропозицій;
- скорочується проміжок часу між основними етапами науково-технічного прогресу – винаходом, доведенням його до стадії технології і впровадженням у виробництво;

- змінилися підходи до оцінки вартості компаній – оцінюються не тільки їх матеріальні ресурси, а й інтелектуальні ресурси;
- реалізація принципу „хто володіє інформацією, той володіє світом” приводить до постійного зростання потоку інформації, що вимагає підвищення ефективності управління ним.

Доцільним є аналіз світового досвіду розвитку таких країн, як Японія, Південна Корея, Німеччина, Швеція, Китай, Франція та інших. Досягнення стрімкого економічного росту в цих країнах відбувалося в різних умовах та в різні часи. Але головними факторами їх успіху були не великі запаси природних ресурсів (наприклад, Японія, Італія, Південна Корея імпортують значну їх частину), ні дешева робоча сила (в Німеччині, Японії, Швеції високий рівень оплати праці), ні низький рівень інфляції, стабільність валюти та бездефіцитний державний бюджет (в деяких країнах цих явищ не спостерігалось), ні лібералізація системи управління (в Китаї діє централізована система управління). Найбільшого успіху і найвищого рівня розвитку досягли ті країни, де найважливішою складовою реформ був випереджаючий розвиток інтелектуального потенціалу. Це дозволило швидкими темпами підвищити життєвий рівень населення. Тобто рівень інтелектуального розвитку суспільства має найвагоміший вплив при переході до постінформаційної технологічної ери.

Сьогодні, в умовах трансформаційних процесів, що відбуваються в економіці України, та її інтеграції до міжнародної економічної спільноти край важливим є врахування цього безспірного факту. Для поліпшення соціально-економічної ситуації в країні та підняття життєвого рівня населення вирішальним чинником є ступінь освіченості суспільства, його відношення до інтелектуальних цінностей, і, зокрема, ставлення державної влади до інтелектуального потенціалу своєї країни. Розуміючи це, НАН України у лютому 2007 р. почала роботу над розробкою цільової комплексної програми наукових досліджень „Розвиток інтелектуального і духовного потенціалу та модернізація сфер науки, освіти, культури, управління”.

Україна завжди відносилась до інтелектуально розвинутих країн. Так, їй належить кожний третій винахід, зареєстрований в колишньому Радянському Союзі. Але за останні роки більшість показників, пов'язаних з наявністю та використанням наукового потенціалу України, погіршилася.

Забезпечення постійного поновлення та підтримка розвитку інтелектуального потенціалу є важливою функцією держави, що визначено в Законі України „Про наукову і науково-технічну діяльність” [11]. З цією метою створені і функціонують певні державні організації, зокрема Державний фонд фундаментальних досліджень, Державний інноваційний фонд, Державний департамент інтелектуальної власності та інші. Але, як показує практика, більшість положень, проголошених в Законі, залишається лише в теорії.

Розглянемо детальніше процеси, що відбуваються на регіональному рівні. Для мезорівня характерні ті ж закономірності, що і для макrorівня: найвищого розвитку можуть досягти лише ті регіони, які мають міцний інтелектуальний потенціал, і де належна увага приділяється його відновленню.

У Полтавському регіоні у 2005 р. наукові та науково-технічні роботи виконувало 32 організації, з них 7 закладів вищої освіти, 7 організацій академічного характеру, 16 - галузевих, 2 – заводських [12]. Слід зазначити, що по кількості останніх відбулося скорочення у 2 рази, а по галузевих - навпаки зростання. Більше половини організацій відносяться до технічних, ще чверть – до сільськогосподарських.

У цілому кількість фахівців вищої кваліфікації, зайнятих в економіці регіону, зросла за 1995-2005 рр. на 365 осіб (таблиця 1). Значно збільшилась чисельність тих з них, хто виконує наукові та науково-технічні роботи за сумісництвом, що можна оцінити позитивно. Але чисельність працівників наукових організацій, і особливо дослідників, різко скоротилася.

Важливе значення з точки зору нарощування інтелектуального потенціалу має проблема підготовки наукових кадрів. Сьогодні у Полтавському регіоні 8 закладів мають аспірантуру і 5 – докторантуру. Якщо розглянути показники діяльності аспірантури, то бачимо, що за 10 років кількість аспірантів зросла майже в 3 рази, але якщо в 1995 р. найбільше їх було у технічній та медичній галузях, то зараз молоді науковці віддають свою прихильність економічним наукам (таблиця 2). Крім того, тільки 6-10% випущених з аспірантури осіб захищаються в тому же році, а деякі взагалі не захищаються. На це безумовно впливає низька матеріальна винагорода за отримання наукового ступеня. Стосовно докторських дисертацій можна зробити висновок, що більшість з них захищаються не у Полтавському регіоні.

Загальний обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій, за 1995-2005 рр. у поточних цінах зріс у 5 разів (з 7,5 млн. грн. до 37,4 млн. грн.) [12]. Але в останні роки фундаментальні дослідження складали порядку 10% загального обсягу, прикладні розробки біля 16%, а 65% займали науково-технічні розробки, збільшилися обсяги надання науково-технічних послуг. Слід відзначити, що після 1995 р. фундаментальні дослідження на заводському рівні практично не здійснювалися.

Таблиця 1 – Показники, що характеризують інтелектуальний потенціал Полтавського регіону, осіб [13]

Показники	Роки						
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1. Кількість фахівців вищої кваліфікації, зайнятих в економіці області	1203	1263	1326	1454	1483	1520	1568
у тому числі:							
- докторів наук	113	134	147	150	162	178	182
- кандидатів наук	1090	1129	1179	1304	1321	1342	1386
2. Кількість працівників, які виконують наукові та науково-технічні роботи	2590	1868	1736	1613	1646	1371	1337
3. Кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи	1994	1372	1253	1074	1124	968	954
у тому числі:							
- докторів наук	9	7	8	8	9	8	8
- кандидатів наук	115	115	116	108	96	93	89
4. Кількість фахівців, які виконують науково-технічні роботи за сумісництвом	465	1427	1527	1356	1723	1369	1533
у тому числі:							
- докторів наук	41	154	147	133	152	156	160
- кандидатів наук	234	781	717	593	733	610	619
5. Чисельність працівників наукових організацій	2590	1868	1736	1613	1646	1371	1337
у тому числі дослідників	1401	1011	943	801	874	716	691

Таблиця 2 – Підготовка наукових кадрів у Полтавському регіоні, осіб [12]

Показники	Роки						
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1. Чисельність аспірантів на кінець року	163	335	336	397	429	452	474
у тому числі за галузями наук:							
- технічні	47	118	108	113	108	115	122
- економічні	14	53	57	105	117	125	138
- медичні	49	56	60	59	63	65	66
- сільськогосподарські	23	23	25	23	21	21	24
- педагогічні	7	19	27	29	27	28	23
- інші	23	66	59	68	93	98	101
2. Прийом до аспірантури за рік	50	122	108	131	157	156	158
3. Захищено кандидатських дисертацій за рік	...	43	26	17	23	34	35
4. Чисельність докторантів на кінець року	...	12	12	10	11	14	12
5. Захищено докторських дисертацій за рік	-	1	1	-	2	-	1

Характеризуючи активність патентно-ліцензійної діяльності у Полтавському регіоні, слід відзначити скорочення чисельності винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій, а також зменшення поданих заявок на видачу охоронних документів на винаходи, але при цьому збільшення їх на корисні моделі (таблиця 3).

У цілому можна зробити висновок, що Полтавський регіон має досить потужний науковий потенціал, але тенденції його розвитку мають ряд негативних рис, характерних і для інтелектуального потенціалу України в цілому.

Висновок. Інтегруючи до світових ринків, необхідно враховувати, що в умовах гострої конкуренції центральне місце у будь-яких виробничих системах належить винахіднику, тобто людському інтелекту, який стає головною продуктивною силою. За рахунок найповнішої реалізації свого наукового потенціалу Україна може отримати провідні позиції у світі. Але сьогодні розвинуті зарубіжні країни практично не допускають українську наукоємну продукцію на світовий ринок, відводячи нашій країні роль сировинного придатка.

Таблиця 3 – Основні показники, що характеризують патентно-ліцензійну діяльність у Полтавському регіоні [12]

Показники	Роки						
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1. Чисельність винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій, осіб	1660	1378	1383	1465	1594	1371	1596
2. Подано заявок на видачу охоронних документів на:							
- винаходи	59	103	127	155	167	57	70
- корисні моделі	-	11	6	8	32	120	164
- промислові зразки	4	2	32	6	9	4	5
3. Кількість використаних:							
- винаходів	63	40	51	79	93	99	51
- корисних моделей	-	4	4	16	15	51	120
- промислових зразків	7	4	8	18	5	9	10

Виходячи із вищезазначеного, перспективна програма розвитку України має враховувати вимоги глобальної економіки, і передусім панування в світі інформаційних технологій і комунікаційних мереж, досягнення випереджального накопичення інтелектуального потенціалу. Одним із розділів загальної стратегії має бути стратегія розвитку інтелектуального потенціалу нації, де повинні враховуватися різноманітні фактори – соціальні, економічні, ринкові, екологічні тощо. Ця стратегія має враховувати такі позиції:

- створення умов для випереджаючого розвитку науки, зокрема і через збільшення фінансування фундаментальної науки;
- забезпечення рівного доступу здібної молоді до вищої освіти;
- виявлення, підтримка і використання в майбутньому на благо країни найталановитішої молоді;
- сприяння підвищенню рівня інформатизації всіх видів діяльності;
- з метою прискорення інноваційних процесів сприяння впровадженню у виробництво вже виконаних високоефективних розробок;
- забезпечення ефективного державного захисту інтелектуальної власності, зокрема спрощення процедури її реєстрації та інші.

І головне: для досягнення успіху необхідна нова управлінська ідеологія розвитку суспільства.

Список літератури:

1. Марчук Є.К. Стратегічна орієнтація суспільства - рух на випередження // www.niurr.gov.ua/ukr/publishing/panorama4_2000/marchuk_3.htm
2. Врублевський В., Мороз О., Наснко Ю. Ера інтелекту // www.universum.org.ua/journal/2001/intl1112.html
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. - М.: 1999.
4. Toffler A. The third wave. – N.Y., 1980.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982.
6. Ноджак Л.С. Демографічні та соціально-економічні чинники формування і використання інтелектуального потенціалу за ринкових перетворень: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Львів, 2003. – 20 с.
7. Данилишин Б., Куценко В. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення та їх використання // Економіка України. – 2006. - №1. – С.71-72.
8. Врублевський В.К. Інтелектуальний капітал і формування сучасної (модерної) української нації // Науковий вісник Академії муніципального управління. Вип.1. – 2005. – С.48-55.
9. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал. – 2002. - №1. – С.16-27.
10. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку // За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Ін-т економ. погнозув., Фенікс, 2003. – 1008 с.
11. Закон України: Про наукову і науково-технічну діяльність / №1977-ХІІ, із змінами від 19 грудня 2006 р.
12. Наукова та інноваційна діяльність у Полтавській області за 2005 рік. Статистичний збірник. // Головне управління статистики у Полтавській області. - Полтава, 2006. – 217с.
13. Статистичний щорічник Полтавської області за 2005 рік. // Головне управління статистики у Полтавській області. – Полтава, 2006. – 640с.